

egyre hiábavalóbbnak, üresebbnek érezte az életet, minden jegyzetét összetépte és elszánt határozottsággal rátette lábát a repülőgép magassági pedáljára. Aztán jött a kísérteties éjtszaka, amikor mellette aludt a tábornok és Elzában, a tökéletes társadalom e furcsa tagjában egyszerre feltámadt a valódi élet lebírhatatlan vágya, hogy megkeresse a világmindenségnek azt a pici pontját, ami régen még annyi volt a földön, ahol zöld fű nő, mit termékennyé tesz a nap sugara és amire olyan csendes folyással ráborul a tiszta kék ég. S Elzában zakatolni kezd ez a vágy, eltér a megjelölt iránytól és száguld előre felfelé, talán arra, ahol az ember alkotta bolygót, a Kisföldet sejtí. De hiába minden, nincs menekvés, a békés pici pontot már nem ismerik a mindenségben. Elza és a tábornok fogoly lesz és hazájuk ellen kell harcolniok.

Ez a tökéletes társadalom és ez már valahogy a véget jelenti.

Torzkép ez a regény. Fáj annak, aki megrajzolta, de fáj annak is, akinek rajzolták, mert bármennyire utópia, aki évtizedek óta csak kezébe veszi az ujságot és csak címeket, fejleceket olvas, rettegéssel látja maga elé vetítődni az igazság árnyékát. S akkor sír fel az emberben az Istentől kapott része és minden idegével békére áhítzik. Mert bűn és hazugság azt mondani, hogy az ember életető eleme az örök harc és százszor bűn megáldani a harc eszközét annak a keresztnek a jelével, amely az örök béke szimbóluma.

Babits Mihálynak, a nagy költőnek ez a regénnyé lett víziója nagyon idejében jött.

Dénes Tibor.

Szontagh Jenő: Arcképek I. Ferenc József korából. Budapest, 1934.

A memoár irodalomnak vannak klasszikusai, melyek az egyetemes

irodalom nagy értékei közé tartoznak. Műremekek, melyek saját műfaji határukon túllépve, odaállíthatók a lírai, epikai vagy drámai alkotások legnagyobbjai mellé. De minden emlékiratnak, a művészi alkotáson belül, vagy művészi célkitűzés nélkül is, van valami belső ereje, ami nemcsak a nagy memoár-remekekben (*Szent Ágoston, Rousseau, Széchenyi*) nyilatkozik meg, hanem ott él minden emlékiratban. Rossz regény, líra vagy dráma tömegével születik, de jelentéktelen emlékiratot még egyet sem írtak. Minden napló és visszaemlékezés kor és emberi dokumentum és ez az a belső erő, ami műfajfeletti fölényt kölcsönöz számára.

Szontagh Jenő, az egykori *császárhuszár*, majd *főispán*, a monarchia boldog éveit idézi fel munkájában. Személyes élményeit írja le. Találkozásait *Ferenc Józseffel, IV. Károlylyal*, emlékeit *Tisza Istvánról, Wekerléről, Ferenc Ferdinándról*, legtöbbször a tiszta bensőség hangján, de nem egyszer feljegyez anekdótászerű történelmi érdekességeket is. Szontagh Jenőt korántsem művészi ambíció vezette emlékezései megírásához. Kötete előszavában maga is kiéreztetni ezt. Mégis igen tanulságos munka, melyben felelevenítve él az a légkör, amely a világháborúval egyszerre a multté lett, annyira történelem, hogy mi már napjainktól lényegében különböző világnak érezzük. «Az emberek, akiről ez a könyv szól, elköltöztek az élők sorából. Még két évtizede sincs, hogy elmentek tőlünk és mégis mintha nem évek, de századok előtt éltek volna. Mert magukkal vittek egy világot, amelyhez még csak hasonló sem lesz soha többé.» A visszaemlékezések írójának ezt a pár sorát a monarchia életéhez fűződő fiatalkori emlékek érzelmi szálai vetítették papírra. De, ha tárgyilagos szemmel igyekezzük nézni ezt a kort,

Szontagh Jenő szavai mögött ott érezzük a történelmi igazságot. Ferenc József korának emberét és életformáját lassan már történelmi stílusnak kezdjük látni, mely épügy kifejezésre jut egy századforduló körüli fotográfián látható ruhaviseletben, mint abban a viselkedési formában, ahogy egy császárhuszár kihallgatásra jelentkezett a királynál. Ferenc József korának annyira önálló stílusa van, mint más kornak, mondjuk a rokokónak. Forma, amely élő szervezet volt, azután egy visszahatásban elvesztette életerejét s történelemmé lett, vagy majd egy későbbi nemzedék ismét megtalálja benne a maga korához az összefüggéseket, formateremtő alapvonásokat.

Szontagh Jenő munkája nemcsak azért értékes, hogy historikus számára feltár a monarchia életéből érdekes mozaikokat: eleven olvasmányá teszi a munkát: az a korrallal való élményszerű együttérzés, ami az emlékiratoknak belső szükség-szerűségéből fakad.

T. G.

Trocsányi Zoltán: A régi falu. Budapest, 1933. I—III. füzet.

Trocsányi Zoltánnak nagy érzéke van minden «fursaság, ritkaság» feltárásához; Tóth Béla örököséként ma ő a régi magyar irodalombön-gészlet legnagyobb humoristája. Mint a varázsvessző a mélyben lappangó forrás nyomán, úgy jár ő a nyelv, a szokások, erkölcsök, korsajátosságok különöségei után. Kóstolgat, jegyezget, meglát halálosan komoly vagy szívdérítő komikus dolgokat olyan tények összefüggésében, melyek más számára az idők pókhálójától már láthatatlanok, zamat és szín nélkül valók. Egybefűzve úgy lapozgatja ezeket az ember, mint a magyar kedély, jellem ragyogó adomatarát. Legkedvesebb bennök a szellem, mely a heterogén anyagot össze-

foglalja. Egyetlen póz sincs e lapokon, nem érezni a kutatás fáradságát; csupa élce, még a témaadta szomorúság felhőjén keresztül is, állandóan élesztgetve az olvasó kedvét, hogy lassan izlelje, mert amúgy is hamarosan elfogy szeme elől a karcsú oszlopokba szedett takaros szöveg. Már a címek is jól tájékoztatnak legújabb gyűjteményének tartalma felől: *A magyar ember meg a lova.* — *A búza veremlése a régi magyaroknál.* — *Hogy csapta be a magyar a törököt?* — *Kovácsmester mint barom-orvos.* — *A legrégibb bakter-ének.* — *A magyarok ruházódása a XVII. században.* — *Jobbágyok úrbéri szerződése földesurakkal.* — *A legrégibb magyar kisgazdalevelek* stb. Mind régi, magyar, idegen könyvek, hírlapok, folyóiratok stb. sárgult hasábjairól valók. Egyik-másik valóságos folklore-tanulmány, nyelvészeti értekezés, novella formájában. Selyemtenyészés, ételek, vendégszeretet, tanyai állapotok, szociális problémák, a magyar virtus, ahogy itthoni írók vagy kákabélű idegenek látják, torzítják stb. stb. mind sorra kerülnek Trocsányi Zoltán tarka-barka gyűjteményében. Persze ezeknek a cikkeknek mindig meglepő adatai vannak. Pl. a *Régi budai szőlők és szüretetek* c. fejezetében arról van szó, hogy egy magyar mágnás háromszázféle Magyarországon termett borral kedveskedett Mária Teréziának, ami annál inkább elbájolta a királynőt s a vendégeket, mert abban az időben külföldön kevés magyar borfajtát ismertek. Másutt megtudjuk, hogy a bihari oláhságban nem is olyan régesrégen, még nővásár volt szokásban. Arról is hírt hallunk, hogy a sziámi ikrek elődei kétszáz évvel ezelőtt nálunk születtek, Szönyben stb. De itt abba is kell hagynunk a felsorolást. Trocsányi Zoltán gyűjteménye megérdemli, hogy minden művelt magyar ember elolvassa; ne